

A baloldal újjáéledése

Hihetetlen fordulat következett be a közfelfogásban és a szellemi életben. Nemrég ugyanis szinte tilos volt, szentségtörés még csak említeni is Marxot. Most viszont mintha azon dolgoznának, hogy Marx méltó helyet kapjon az emberiség nagy gondolkodói között. Addig még nem jutottak, hogy hangsúlyozzák igazi nagyságát, azt, hogy nem egyszerűen egyike az emberiség nagy gondolkodóinak, a közgazdaságtan új iskolájának és a társadalomtudománynak a megteremtője, hanem olyan ember, akinek gondolatai, fellépése olyan történelemformáló, tömegeket megmozgató mozgalmat szült, amely csak a nagy vallásalapítók hatásához hasonlítható. De a hirtelen divatossá vált, 28 országban egymillió példányban megjelent könyvében Thomas Piketty már úgy ír róla, mint arról az emberről, akinek fontos szerepe volt a közgazdaságtan megalapozásában és a kapitalizmus megértésében, akinek munkásságához szeretne csatlakozni a XXI. század tőkénének megértésében.

Pikettynek ez a hozzáállása azonban csak része annak a szellemi fordulatnak, amelyet az európai baloldal újjáéledésének, reneszánszának minősítettünk. Ennek lényege, hogy – sokban a mostani gazdasági válság hatására – kialakult egy folyamat, amelyet mi úgy jellemeznénk, hogy van egy szellemi áramlat, amelynek még nincs mozgalma, és van egy mozgalom, amelynek még nincs kialakult ideológiája. Majd jöttek a pártok, hogy megpróbálják áthidalni ezt a kettőséget. És mindez együtt adja a baloldal említett újjáéledését. Piketty könyve csak az eddig legsikeresebb próbálkozás a mozgalom ideológiájának megteremtésére. De olyan előzményei voltak, mint a 2009-ben Párizsban Az eljövendő felkelés címmel (szerzőként a Láthatatlan Bizottságot feltüntetve) megjelent könyv azzal az ambícióval, hogy ideológiai alapot adjon egy társadalmi mozgalomnak. Ezzel kapcsolatban a Kommunista kiáltványra emlékeztetve kimondta: „Kísértet járja be Európát: az ultrabaloldal kísértete. Szent hajszára szövetkezett ellene a régi Európa minden hatalma, az orosz elnök és a német kancellár, Barosso és Berlusconi, a francia szélsőjobboldal és a görög rendőrség.”

Mire Piketty könyve megjelent (2013-ban látott napvilágot Franciaú, de – a helyzetre jellemzően – akkor még senki sem figyelt fel rá,

* Bálint István, nyugalmazott újságíró, Magyar Szó, publicista, Újvidék

világhíre csak akkor tett szert, amikor 2014-ben angolul is kiadták), ez a mozgalom már kiterjedélyesedett. 2014-ben a spanyol Podemos már sikert ért el az európai parlamenti választáson, a németországi Tübingiában miniszterelnök lett a szélsőbaloldali Balpárt jelöltje, az egykori kelet-német állampárt tagja, 2015 januárjában pedig Görögországban már kormányra került a Sziriza. És mire a Sziriza fellépésének korlátai nyilvánvalóak lettek, egy veterán marxista, Jeremy Corbyn került a brit Munkáspárt élére. A továbbiakban ennek a folyamatnak a megértésére tennénk kísérletet.

1. A sötét korszak

Amikor baloldalt mondunk, elsősorban az európai baloldalra gondolunk. Más kontinenseken ennek a baloldalnak a helyzete másképpen alakult. Ázsia egy részén – Kínában és Vietnamban – a kommunisták által végrehajtott kísérlet megmutatta, hogy a demokráciánál hatékonyabban tudják működtetni a piacgazdálkodást. Másutt azonban a szocialista társadalom építésének kísérletei kudarcot vallottak. Világszerte tért hódított ugyanis az a (Marxszal szemben, aki szerint a szocializmusnak a kapitalista fejlődés csúcán és egyszerre több országban kell győznie) Lenin által győzelemre vitt felfogás, hogy a társadalom fejlődésének egy fokán – egy államban is – szabadon választható, hogy a kapitalizmus vagy a szocializmus útján halad-e tovább. Ez a felfogás hozott számos próbálkozást a szocialista társadalom megteremtésére Európán kívül.

Az ázsiai helyzettel kapcsolatban Eric Hobsbaum ismert történész azt állította, hogy a nyugat-bengáli kommunisták kudarcra jelentőségében mindjárt az amerikai globális uralom illúziójának szertefoszlása után következő fordulat, Afrikában számos országban tettek kísérletet a szocialista társadalom megteremtésére, de ezeknek a kudarc – leggyakrabban államcsínnyel – gyorsan véget vetett. (Tanzániában még él egy soha nem emlegetett változat.) Latin-Amerikában Salvador Allende chilei kísérletét szintén államcsíny hiúsította meg, míg Hugo Chavez venezuelai elnök próbálkozása éppen most van kifulladásban. (Itt is van egy keveset emlegetett változat Bolíviában.)

Itt tehát most kizárólag az európai baloldalról van szó. Ez a baloldal a rendszerváltással rendkívül nehéz helyzetbe került. Ennek három oka van: 1. az emberiség jövőkép nélkül maradt, 2. a jóléti állam válságba jutott és 3. a jobboldal megpróbálta kisajátítani elképzeléseit, követeléseit. Mielőtt tovább mennénk, ezt a helyzetet világítjuk meg vázlatosan.

a) Az emberiség jövőkép nélkül

Érdemben kevesen és keveset foglalkoztak azzal a megrázkódtatással, amelyet közkeletűen rendszerváltásnak neveznek. Ennek egyszerű oka van: minden ilyen természetű elemzés kritikának tűnt volna, bírálatnak arról a fordulatról, amely objektíve jobb helyzetet teremtett, szubjektíve pedig a tömegek lelkesedéssel fogadtak. Ezzel magyarázható, hogy keveset tudunk arról a rendszerváltásról, amelynek központi jellegzetessége az volt, hogy a gazdagok szűk rétegének megteremtése érdekében széthúzták az államot. (A szegény, és a rendszerváltással még szegényebb Oroszországban 27 olyan multimilliárdos lett, aki ott van a világ 100 leggazdagabb emberének a listáján, de a rendszerváltás valamennyi országában milliárdosok születtek.)

Így a rendszerváltásnak az emberekre gyakorolt hatásáról csak a Szovjetunió egy részéből lett Oroszországra vonatkozóan vannak valós adataink. (Ezzel kapcsolatban némi magyarázatot ad az, hogy a putyini Oroszország ellen teremtett hidegháborús hangulatban ezek az adatok megfelelnek Putyin ellenfeleinek is, mert az oroszországi helyzet sötét oldalát mutatják meg, de Putyin híveinek is, mert arra utalnak, hogy Putyinnak milyen nehézségekkel kellett megküzdenie, hogy valamivel jobb helyzetet teremtsen.) Ezek az adatok két olyan szörnyűséget is kimutatnak, amely alkalmas a rendszerváltás következményeinek az illusztrálására.

Az egyik ilyen adat: egy rövid időszak alatt, 1991 és 1994 között az oroszok átlagéletkora 64-ről 57 évre csökkent. A másik ilyen adat pedig a fenti tragédiát magyarázva kimutatja, hogy mennyire megugrott az öngyilkosok, az alkoholisták és a depresszióba esők száma (1.)

Mivel a többi ország vonatkozásában nem foglalkoztak ezekkel a kérdésekkel, valóságos megrázkódtatást okozott, amikor egy közvélemény-kutatás Romániában kimutatta, hogy a rendszerváltás előtti korszak egyik legsötétebb diktátora: Ceausescu megnyerné az elnökválasztást, ha most indulna. Mi egyszer már foglalkoztunk e kérdésnek egy vonatkozásával: azzal, hogy az emberiség jövőkép nélkül maradt (2.) Akkor kimutattuk, hogy a baloldalra milyen következménnyel járt a pusztító tény, hogy a jövő társadalmának általa hirdetett modelljéről kiderült, hogy a történelem zsákutcája, amelyből a kapitalista rendszerre kell visszakanyarodni.

Itt csak annyit mondanánk el, hogy a kommunista pártokra végzetes következménnyel járt az általuk hirdetett rendszernek a letűnése.

Ezek a pártok nagyjából el is tűntek a történelem süllyesztőjében. (Számottevő kommunista párt a szovjet utódállamokon kívül csak Csehországban maradt.) Helyettük olyan baloldali pártok jöttek létre, amelyek a rendszerváltás országaiban a „váltópárt” szerepét játszhatták. Ezeket a pártokat a legszabatosabban Horn Gyula, a Magyar Szocialista Munkáspárt szétesése után alakult Magyar Szocialista Párt első elnöke jellemezte: „Tehát egyfajta kettősség jellemzi az egész viszonyunkat, mert fel kell lépni a bérből és fizetésből élők mindennapi gondjainak az enyhítéséért, ugyanakkor nem mondhatunk le a szocialista piacgazdaságra való áttérés céljáról.” (3.) (Itt csak zárójelben mondanánk el két dolgot. Az egyik: az állampártok tagjai szétszóródtak úgy, hogy valamennyi új pártba jutott belőlük. Csak Németországban folyt ezzel kapcsolatban vizsgálat, amely kimutatta, hogy a kelet-német állampárt, a Német Szocialista Egységpárt egykori tagjai nagyobb arányban csatlakoztak a jobboldali kereszténydemokratákhoz, mint a baloldali szociáldemokratákhoz. A másik dolog, hogy a rendszerváltás utáni pártok mindegyikén megérződik az egykori állampárt nyoma, ha más nem, annak hatása, hogy a mai politikusok KISZ-tanfolyamokon nevelkedtek. Így nem tudják elfogadni, hogy a demokrácia nem szereti, ha egy párt sokáig van hatalmon: Churchill a II. világháború megnyerése, Kohl a két Németország egyesítése után vesztette el a választásokat. Ezért az „örökös hatalom” megszerzésének kényszerképzete irányítja tevékenységüket.)

Akkor ugyan a szakma kimutatta, hogy a Szovjetunió szétesése hatással volt az egész európai baloldalra. (Az MSZP egy nemzetközi tanácskozásán például elhangzott: „A szocializmus keleti összeomlásával párhuzamosan tanúi lehetünk a szociáldemokrácia nyugati összeomlásának. Hiszen Svédországban kikerülnek a kormányzásból, Mitterrand vagy legalább a szocialista párt a következő választásokon szintén, s biztos vagyok benne, hogy Ausztráliában a következő választásokon a Munkáspárt is hasonló sorsra jut. Egyszóval, a szociáldemokrácia elmúlt tízévi gyakorlata is összedől.” (4.) Nekünk azonban a nyugat-európai kommunista pártok szétesésével vagy eljelentéktelenségével kell részletesebben foglalkoznunk. Mert ez már része annak a sötét korszaknak, amelybe az európai baloldal jutott. Közismert ugyanis három dolog. Az egyik: ezek a pártok jelentős szerepet játszottak Nyugat-Európában, elsősorban annak déli részén: a mediterrán térség három országában – Portugália, Spanyolország és Olaszország – hatalmon is voltak. A másik: ezeknek a pártoknak határozott elképzelésük volt arról, hogyan kell és lehet megvalósítani a jövőnek általuk elképzelt ideális társadalmát. És a

harmadik: ennek a jövőképnek az eltűnése teljesen eljelentéktelenítette vagy el is tüntette ezeket a pártokat.

A rendszerváltás előtt ugyanis ezek a pártok befolyásuk jelentős részét annak köszönheték, hogy szilárdan hitték: a kapitalizmus békés – parlamenti – úton elindulhat a szocialista társadalom megteremtése felé, és tevékenységet is folytattak ennek az elképzelésnek a realizálására. Elsősorban is vértézettek voltak a sztálini dogmatizmussal szemben már azért is, mert nekik saját marxista tekintélyük volt: Antonio Gramsci. Ez, meg a sajátos út igenlése elegendő volt ahhoz, hogy Palmiro Togliatti, az olasz párt egyik főtitkára kimondhatta: „A marxizmus gyökeres átalakulás, forradalom az emberi gondolkodás történetében... Maga a gondolkodás nem rekedhet meg és nem is fog soha megrekedni az alkotói és legnagyobb tanítói által kidolgozott tételek között.” (5.)

Az eurokommunizmus leglényegesebb vívmánya azonban a „saját út” elismertetése, vagyis annak hirdetése, hogy minden ország másképp jut el a szocialista társadalomba. Ahogyan Georges Marchais, a Francia KP főtitkára fogalmazott: „A mi utunk a szocializmusba eredeti... A szocializmusnak más jellegzetességei vannak a Szovjetunióban és Vietnamban, Magyarországon és Kubában, a Német Demokratikus Köztársaságban és Jugoszláviában. És minél jobban növekszik a szocialista országok száma, annál inkább növekszik a különbség is köztük.” (6.)

Ez az eurokommunizmus azonban elképzelhetetlen anélkül a hit nélkül, hogy egy új társadalom teremthető, a szocializmus lehetséges és elérhető cél. Ahogyan Palmiro Togliatti fogalmazott: „Az úgynevezett kapitalista Nyugat valamennyi országában a dolgozó középréteg (mind a kétkézi, mind a szellemi) ma számosabb, különbözőbb és fejlettebb, mint a forradalom előtti Oroszországban volt... Ezek az eredmények mindinkább meggyőzik az új tömegeket, hogy a haladás a szocializmus felé ma elkerülhetetlen és biztos tény, függetlenül attól, hogy egyes országok milyen úton jutnak el.”(7.) A következő olasz pártfőtitkár, Enrico Berlusconi már ennek az útnak a legfőbb jellemvonását is meghatározta: „Az utóbbi két év fejleményei és változásai igazolják, hogy az a cél, amelyet a munkásmozgalom és a kommunisták elé kell tűzni egyes nyugati és főképp déli európai országokban a teljesen demokratikus élet, amely a szocialista típusú mély változásoktól serkentve, a rendszer és az autoritárius tényezők mellett teljesen megsemmisítené azok gyökereit is.”(8.)

Ennek alapján természetes, hogy az európai baloldal nagy veszteségeként az eurokommunizmus is belerokkant annak igazolásába, hogy a

szocializmusnak mondott társadalmi rendszer a fejlődés zsákutcájának bizonyult. Mint ahogy szétesésük a baloldal nagy céljának, a kapitalizmus átalakítása-átalakíthatósága hitének szertefoszlása is. Része annak, hogy Fukuyama meghirdethette a „történelem végét”, vagyis azt a korszakot, amelyben a kapitalizmus zavartalanul működik az idők végezetéig.

b) A jóléti állam válsága

Ez lett a sorsa a baloldalnak a jövőkép letűnése után. Kelet-Európában az állampártok általános felbomlása után a baloldal részben megmaradt, de leginkább újonnan alakult pártjai néha hasznosítani tudták a letűnt rendszer utáni nosztalgiát. (A munkanélküliség jelentkezése, az elbizonytalanodás, a közszolgálatok, a víz, az áram stb. megdrágulása ugyanis szülhetett ilyen nosztalgiát.) A lényeg azonban az maradt, hogy alkalmazkodniuk kellett a demokrácia „váltógazdálkodásához” még akkor is, ha a rendszerváltás valamennyi pártjánál megmaradt az, amit mi az örökös hatalom kényszerképzetének nevezünk. Nyugat-Európában pedig az addig olyan erős eurokommunista pártok vagy eltűntek, vagy eljelentéktelenedtek. A baloldal igazán sötét korszakát azonban az hozta meg Európában, hogy válságba jutott ennek a baloldalnak a történelmi vívmánya: a jóléti állam.

Ez a jóléti állam ugyanis több vonatkozásban kijelölte részben azt a célt, amelyet az európai baloldal zászlajára tűzhetett, ami esélyt adott neki, hogy a választásokon sikeresen küzdjön a hatalomért, és ezt a hatalmat legalább a váltógazdaság formájában több-kevesebb időre meg is szerezze. Részben biztosította számára a tömegbázist. Ez a jóléti állam ugyanis nagymértékben meghozta a demokrácia korrekcióját.

Mert ez a demokrácia azt a formális elvet képviseli, hogy „a milliomosnak és a koldusnak egyformán tilos a híd alatt aludni”. A jóléti állam viszont számol azzal, hogy a koldus helyzetén legalább részben javítani kell, részben könnyítéseket kell kapnia, mert neki – a milliomos-szal szemben – muszáj a híd alatt aludnia. A jóléti állam vagy segít neki abban, hogy ne kelljen a híd alatt aludnia, vagy ha ez a kényszer marad, akkor biztosít neki helyet, ahol alhat. Ezenfelül a jóléti állam mind magasabb szinten működteti a közszolgálatokat: az oktatást, az egészségügyi hálózatot, a nyugdíjrendszert. Ráadásul munkanélküli-segéllyel, szociális segéllyel támogatja azokat, akik a kapitalizmussal járó és annak fölényét a szocializmussal szemben biztosító verseny áldozatai lesznek. De lényeges funkciója az is, hogy szavatolja az élet kedvezőbb feltétele-

it: a munkaidő csökkenését, a dolgozóknak juttatott kedvezményeket, minden polgár jogvédelmét stb.

A mostani gazdasági válság során először szertefoszlott az amerikai álm. És mindezek után bekövetkezett a gazdasági válság. A következmények aztán gyorsan jöttek. Nagyon jellemző, ahogyan és milyen gyorsan a franciák feladták a 35 órás munkahét (tehát az öt napon át napi 7 órán át végzett munka) vívmányát. Először a munkások vállalták, hogy többet és hosszabb ideig dolgozzanak, ha kell, még a túlórák megfizetése nélkül vagy az évi szabadságok rovására is, csak hogy a vállalat megmaradjon, ne költözzön olyan országokba, ahol nem kell ilyen megkötésekkel számolnia. Általában a munkások minden feltételt vállaltak, csak maradjon a vállalat, mert különben az utcára kerültek volna. Ezek után már nem sokat kellett várni arra, hogy a 35 órás munkahétről szóló törvény is megváltozzon: Franciaországban törvénymódosítással kimondták, hogy a munkaidőt nem az állam, hanem a munkások és a munkaadók közti egyezség szabja meg. Sőt a munkatörvények mindenütt úgy módosultak, hogy a munkaadónak megkönnyítsék a felmondást, általában megszüntették vagy csökkentették azokat a kedvezményeket, amelyeket eddig a törvény szavatolt a dolgozóknak.

A jóléti államot két dolog teremtette meg. Egyrészt az 1929–1933-as válság leküzdésének sajátos módja. Akkor ugyanis a gazdasági válsággal visszavetett termelést jórészt állami megrendelésekkel indították be: Roosevelttel amerikai elnök New Deal-je keretében utak, vasutak, gátak építésével, a hitleri Németországban hadi megrendelésekkel. Így aztán polgárjogot nyert az állam fokozottabb gazdasági beavatkozása is. Másrészt a jóléti állam fokozatos kialakulását hozta meg a baloldali pártok időnkénti, hosszabb-rövidebb ideig tartó hatalomra kerülése.

A Szovjetunió szétesése és mögötte rejlően a szocializmusnak nevezett társadalmi rendszer zsákutca jellegének felszínre kerülése, mint mondtuk, megrázta még azokat a pártokat is, amelyek nem új társadalmi rendszer formájában, hanem a meglévőnek a javításával képzelték el a dolgozó tömegek helyzetének a javítását. Ezt a megrázkódtatást azonban az európai baloldal gyorsan átvészelte. Mert könnyű volt a jóléti állam programjával választásokat nyerni a lendületben lévő gazdasággal és a majdnem teljes foglalkoztatottsággal teremtett körülmények között. A mostani gazdasági világválsággal azonban olyan sötét korszak jött az európai baloldal számára, hogy még az olyan egykor erős és a hatalmon a jobboldali párttal váltakozó pártnak is, mint a görögországi Paszok, minden választáson meg kell küzdenie azzal a veszéllyel, hogy nem

szerzi meg a parlamentbe jutás feltételét: a szavazatok több mint 3 százalékat. (A legutóbbi választáson ez már alig sikerült neki.)

A gazdasági válság ugyanis három dologgal is hihetetlenül rontotta az európai baloldal esélyeit. Egyrészt nála még erősebben hat az, hogy a gazdasági válság leküzdésében tanúsított tehetetlenség általában az eddig hatalmon lévő pártok ellen fordította a közvéleményt. Másrészt a gazdasági válság felszínre hozta a demokráciának azt a korlátját, hogy csak addig hatékony, amíg nem a többségnek kell fájdalmas áldozatokat hoznia. Márpedig a baloldal továbbra is komolyan veszi a demokráciát és ragaszkodik hozzá. Míg a vele szemben álló jobboldal vagy nyíltan hirdeti a demokrácia bizonyos módszereinek feladását, vagy felelőtlenül ígérget, úgy számolva: mindegy, hogyan kerül hatalomra, ha ott lesz, úgymint azt csinál, amit akar.

Végül a baloldal ellen fordult, hogy kénytelen volt egymás után feladni a jóléti állam vívmányait, vagy pedig a jóléti állam feladatainak teljesítését jelentő és a dolgozók érdekeit sértő területeken kényszerült fájdalmas megszorításokra. Görögországban például az egymást követő nyolc „megszorító csomag” következménye az lett, hogy 30-50 százalékkal csökkentek az állami alkalmazottak fizetései és a nyugdíjak. Nem is szólva arról, hogy a kikényszerített adóemelések még egyetlen kormány népszerűségét és támogatottságát sem növelték, de lényegesen érintették a jóléti állam gazdasági alapját adó magasabb életszínvonalat is.

c) A jobboldal plagizál

A harmadik körülmény, amely olyan sötét korszakot teremtett az európai baloldal számára az, hogy a szélsőjobboldal átvett, sőt sokszor eredményesebben képviselt sok olyan elképzelést és követelést, amely a baloldal fegyvertárának és programjának a részét képezte. Abban nincs semmi új, hogy a szélsőjobb a baloldalra jellemző eszméket és követeléseket átveszi. Közismert, hogy Hitlert nemcsak az I. világháború után kialakult helyzet, a revans gondolata segítette hatalomra, hanem a nagy gazdasági világválsággal teremtett bizonytalanság és munkanélküliség is. (Hitlernek a szó szoros értelmében vérfürdőt kellett rendeznie ahhoz, hogy felszámolja pártjának azt a szárnyát, amely komolyan vette a baloldali jelszavakat és ígéreteket.) Az azonban már biztosan sokak számára meglepetésként hat, amikor a budapesti Terror Házában azt olvassa Szálasinak a Horthy-rendszer megdöntését indokló kiáltványában, hogy

a rendszert nemcsak azért döntötték meg, mert „elárulta a nemzeti érdekeket”, hanem azért is, mert „akadályozta a szocializmus építését”.

A baloldali jelszavak és program kisajátítását legvilágosabban annál a Mussolininál látjuk, akinek – inkább a faji kérdésre koncentráló Hitlerrel szemben – a legteljesebb és legátfogóbb társadalmi programja volt. Ő ugyanis meghirdette a szocialista forradalmat. Azzal az indoklással: „A válaszút pedig ez volt: háború vagy forradalom, az Európa uralmáért versengő kapitalizmusok háborúja, vagy a szocialista forradalom.” (9.) (Az – a fasizmus kedvenc eljárása szellemében – csak később jött, hogy éppen ez a győztes „szocialista forradalom” robbantotta ki a háborút.) Másutt pedig hasonló határozottsággal az ő mozgalmának lényegét így fogalmazta meg: „Ma már azt állíthatjuk, hogy a kapitalista gazdasági rendszer túlhaladott álláspont, és vele együtt a gazdasági liberalizmus elmélete is a múlté.”(10.)

A szélsőjobboldal ma ugyanazt csinálja: a baloldalra jellemző jelszavakkal és programmal akar magának támogatottságot szerezni. Azzal a meggyőződéssel, hogy ha hatalomra kerül, rögtön megteremtheti azt a helyzetet, amelyben senki sem vonhatja felelősségre azért, mert előzőleg mást mondott és ígért. Így nemcsak az közös nála a baloddallal, hogy egyformán berzenkednek „Brüsszel diktátuma” ellen. (A különbség, hogy a baloldal elfelejti, hogy az Európai Unió nem pusztán egy gazdasági társulás, hanem annak megteremtője is, hogy az annyi háborút megélt földrészen már hét évtizede béke van. A jobboldal viszont éppen a más nemzetek elleni acsarkodásának akadályát látja az EU-ban, még ha esetleg nem is törekszik arra, hogy Európa népei akár rögtön egymás torkának ugorjanak.) Közös náluk az is, hogy a jobboldal is – szavakban – a tömegek érdekeit védi, azok követeléseit képviseli, azok érdekében lép fel.

A különbség csak az, hogy tömegek alatt a jobboldal a nemzetet, a baloldal a dolgozókat érti. (Még emlékezünk rá: Hitler pártját az különböztette meg a szocialista pártoktól, hogy az ő pártja „nemzetiszocialista” volt.) És sajnos ez legtöbbször hatékonyabbá teszi, jobban és többet mozgósít, mint a baloldal fellépése. Mert a nemzeti hóbörgés még mindig hatásosabb, mint a józan érvelés. Mások ellen gyűlöletet szítani még mindig könnyebb, mint meggyőzni valakit. Még mindig hat az a mechanizmus, amely századokon át az embereket képessé tette arra, hogy a nemzet, a haza nevében meghalni és gyilkolni tudjanak.

2. A prekariátus és a dúsgazdagok társadalma

Az eddigiekben azzal foglalkoztunk, hogy melyek és milyenek voltak azok a körülmények, amelyek sötét korszakot teremtettek az európai baloldal számára, és ezzel egyben szükségessé tették azt az újjáéledést, amely tanulmányunk témája. Most – még mielőtt magának az újjáéledésnek a bemutatására vállalkoznánk – foglalkoznunk kell a társadalomban lezajlott azon változásokkal, amelyek ezt az újjáéledést szükségessé, egyben lehetővé tették.

Csak röviden foglalkoznánk a társadalmi feltételekkel, vagyis a társadalomban lejátszódott változásokkal és valamivel bővebben a gazdasági helyzettel és annak kapcsán a jelentkező új társadalmi erőkkal. A társadalomban történt változásokkal összefüggésben az iskolázottság javulását, a nyolcosztályos iskola elvégzésének kötelezővé tételét és egy új társadalmi erő, az egyetemisták jelentkezését említenénk. Majd – szintén csak vázlatosan – kitérünk arra, hogy milyen új lehetőségek vannak ezen új erőknél a kibontakozására és mozgósítására. Hogy utána kidomborítsuk a már most mutatkozó megnyilatkozási-tevékenységi lehetőségeket. Csak utána térnénk rá a baloldal újjáéledését eredményező és kikényszerítő körülményekre.

Arra kell utalnunk legelőször is, hogy gyökeresen megváltozott a társadalom szellemi állapota. Mi csak nemrégiben sorakoztunk fel, ezért talán jobban látni a változást. Arra gondolunk, hogy a vajdasági magyarságnak több doktorandusza van, mint a két világháború között érettségizettje, és többszörösen több érettségizettje, mint Trianon előtt írástudója. Közben ugyanis nemcsak kötelező lett a kisérettségi, hanem sokkal több lett az egyetemista is. Ez világjelenség. Onnan, hogy ma Szegednek több egyetemistája van, mint a rendszerváltás előtt munkása. Addig, hogy az afrikai vezetők a mostani menekültáradattal kapcsolatban megmagyarázzák, hogy náluk nem annyira a háborúk következményeiről van szó, mint mondjuk a Közel-Keleten, hanem két másik dologról: Afrika forrongásáról és arról, hogy megsokasodtak az egyetemi végzettségűek, akiknek a kontinens nem tud munkát adni.

Arra még emlékezünk, hogy az egyetemisták mire képesek: 1968-ban nemcsak Franciaországon, hanem az egész világon végigsöpört a „legyünk reálisak, akarjuk a lehetetlent” és a „megtiltani tilos” egyetemista mozgalom. A mozgalom akkor gyorsan kifulladt, mert beleütközött a hétköznapi apróságainak kemény falába. (Egymillió ember tüntetett De Gaulle ellen és tíz nappal később ugyanennyi tüntetett mel-

lette, mert közben Párizsban nem vitték ki a szemetet, és az embereknek egyszerre elégük lett a forradalomból.) Az egykori hatvannyolcasok már öregek (aki akkor kezdő egyetemistaként húszéves volt, ma már 67 éves). De mintha a történelem ismétlődne: ez az értelmiségi réteg adja most is a mozgalmak mozgató- és tömegeket biztosító erejét a baloldali máj újjáéledésének is. A különbség csak az, hogy e nemzedék kezébe kapta az internetet, mint a mozgósítás összehasonlíthatatlanul hatékonyabb eszközét.

Ennek az újjáéledésnek kevésbé mozgósítható, de annál robbanékonyabb részét adja egy újonnan keletkezett és feltérképezett társadalmi réteg: a prekariátusnak elkeresztelt emberek alakuló közössége.(11.) A név a francia précarité – bizonytalanság, kétség szóból ered. A tudomány azóta foglalkozik vele, amióta Guy Standing londoni egyetemi tanár, korábban a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet munkatársa, aki a „rugalmas munkát” tanulmányozta, 2011-ben megjelentette A prekariátus – veszélyes új osztály című könyvét.

Maga a prekariátus több rétegből összetevődő, a kérdéssel foglalkozók szerint kialakulóban lévő új osztály. Lényegében – tömegesebb, de tudatlanabb részét – a munkásosztály egy része, a külvárosok lakói és a bevándorlók képezik, tudatosabb és újabban már hangját hallató részét pedig az a fiatal értelmiség adja, amely a mostani gazdasági válságban leginkább ki van téve a munkanélküliség veszélyének. A kérdéssel foglalkozó marxisták szerint ez még csak születő osztály, hisz hiányzik belőle az osztálytudat. A gyakorlatban vele foglalkozó tudósok pedig „önmagával harcoló” osztálynak mondják, hisz az osztályhoz tartozó legnagyobb vetélytársnak a másik hasonló szerencsétlent tartja.

Az osztályt az teremti meg, hogy tagjai teljes pénzbeli és foglalkoztatásbeli bizonytalanságban élnek, amihez identitáshiány párosul. Vagyis azok tartoznak hozzá, akik már elveszítették vagy bármelyik pillanatban elveszíthetik lakásukat, állásukat, még csak sok reményük sincs arra, hogy nem gyorsan, de legalább valamikor visszaszerzik, meg azok, akiknek mind kevesebb a reményük, hogy lakáshoz, munkához jutnak, még csak kölcsönt sem vehetnek fel, de a részmunkaidővel vagy „időnként” dolgozók is. Ezt a réteget duzzasztotta a mostani gazdasági válság, de a rétegbe csúszáshoz elég egy nem is valami nagy megrázkódtatás, hanem mondjuk a svájci frankban eladósodottaknál a svájci frank árfolyamának a megugrása. (Zárójelben mondjuk el, hogy Magyarországon elkészítették a társadalmi rétegek térképét. Eszerint a lakosság 2 százaléka az elit, 6 százaléka „feltörekvő”, 10,5 százaléka a felső közép,

7 százaléka vidéki értelmiség, 18 százaléka „sodródó”, 17 százaléka „kádári kisember”, 16,5 százaléka munkás és 23 százaléka „leszakadt”. (12.)

Ez az osztály csak újabban kezdi hallatni szavát. Tagjaiból toborzódnak azok, akik a mostani válságos napokban olyan könnyen randalírozássá – rombolássá, gyújtogatássá – alakították a válság és a megszorítások miatt kirobbant tüntetéseket. Ebből a rétegből toborzódhat a tömegmozgalom aktív része, de ennek a rétegnek a tagjai lesznek legkönnyebben a szélsőjobboldal hívei is, mert velük legkönnyebb elfogadtatni, hogy minden bajért „mások”: más nemzetiségűek, bevándorlók stb. a felelősek.

Az újjászülető baloldalhoz megvan tehát a feltételesen aktívabbnak és passzívabbnak minősíthető rétegből álló tömeg. Ahhoz, hogy ebből a társadalmat átformáló erő kiforrjon, szükség van még az elméletre, amely a célokat kitűzi és a hozzá vezető utat kijelöli. Nagyon tanulságos példák vannak ugyanis ezzel kapcsolatban. Az egyik egy történelmi tanulság: a francia forradalom előtt csak éhségforradalmak voltak (ezek mai megfelelői lehetnek azok az értelmetlen rombolássá alakuló tüntetések, amelyekbe napjainkban annyi megmozdulás torkollik), amíg meg nem született az az ideológia, amelynek már volt valami elképzelése a jövőről, és amely tudatosíthatta, hogy mik a teendők.

A másik tanulságot pedig az kínálja, ami az arab tavasznak elkeresztelt tömegmozgalommal történt. Joggal állapították meg az eseményekről tudósító hírközlő eszközök: a háttérben az áll, hogy a gazdaság és a társadalom fejlettsége, a globális világgazdaságba való bekapcsolódás már elért arra a fokra, amikor a társadalom politikai felépítménye nem fér el a régen kialakult keretek között. Az igazán nagyszabású és fent vázolt tényezők alapján szerveződő mozgalom azonban seholy hozott társadalmi átalakulást. Csakis három megoldást eredményezett. 1. Kiderült, hogy a megmozdulás mögött álló tömeg nem képes szervezett formát ölteni, szervezett erőt csak a mohamedán szervezetek mutatnak, tehát a mozgalom a demokratikus próbálkozásoknál azokat segíti hatalomra. 2. A mohamedán erők hatalomra kerülésének megakadályozására kissé „lágyabb” formában visszaállítják a megdöntött diktatúrát. 3. Ahol sem a mohamedán erők diadala, sem a diktatúra visszaállítása nem sikerült, ott jött a káosz.

Ennek a kibontakozásnak, sőt eredményt kínáló ideológia megte-remtésének eddig egyetlen komolyabb kísérletét ismerjük meg: Thomas Piketty francia egyetemi tanárnak a már említett nagyméretű (a szerb

kiadásban 646 oldalas) könyvéből. Azt már említettük, hogy ez a könyv „rehabilitálja” Marxot. (Tudatosítva, hogy Marx nélkül nem lehet megérteni a kapitalizmust, mint ahogyan Adam Smith nélkül nincs közgazdaságtan, holott már régen nem érvényes legfőbb felfedezése: az értéket a beléje fektetett munka határozza meg. Napjainkban éppen azért emlegetik Marxot a mostani válság megértéséhez, mint ahogyan többet emlegetik Adam Smith-t is azzal kapcsolatban, hogy jobban figyelembe kellene venni a munkát.) A lényeg azonban: a francia tudós legelőször is vissza akarja adni a társadalomnak a változás-változtatás szükségességének tudatát: „Úgy tűnik, az ipari forradalom kiélezte a tőke-munka viszályt, talán azért, mert a termelés a tőke szempontjából intenzívebbé lett, mint a múltban (a gépek, a természeti források stb.), vagy azért, mert cserbenhagyódott az igazságosabb elosztásba és a demokratikusabb társadalmi rendszerbe vetett hit.”(13.)

Ahogyan Marx a változtatás szükségességét és lehetőségét az értéktöbblet (a kizsákmányolás) elméletéből vezette le, ugyanezt most Piketty abból a tényből vezeti le, hogy a tőke hozama sokkal nagyobb, mint a munkáé. Ez az alapja annak, hogy nemcsak az életünk változott meg a technika fejlődésével – a repülőgépektől a komputerig –, hanem nagyot változott a tőke és az egész gazdaság is. A leglényegesebb változás, hogy a pénz önálló életet kezdett, elszakadt a reális gazdaságtól és a munkától. Kimutatja, hogy 1910 és 2010 között akkora változás játszódott le, hogy ma egy-egy tőzsde napi forgalma akár a nemzeti jövedelem jelentős részével ér fel, és a fejlett országokban a tőkéből származó jövedelem több mint fele, egyes országokban több mint kétharmada az ország nemzeti jövedelmének, háttérbe szorítva a munkából származó jövedelmet.

Ennek következménye a középosztály elszegényedése – azzal, hogy a mostani válság ezt az elszegényedést meggyorsította, úgyhogy ma már ennek a rétegnek a bevétele arra a szintre esett vissza, amelyen 1900-1910 között, tehát a jóléti állam előtt volt. Ez az jelenti, hogy a leggazdagabb 10 százaléka a nemzeti jövedelem oroszlánrészre, a 40 százaléknyi középrétegnek alig jut valamivel több mint 5 százalék, és a szegényebb 50 százaléknak még annyi sem.

Ennek a következménye az elszegényedés, miközben egy kis réteg mind fantasztikusabb jövedelemhez jut. (Ezzel kapcsolatban Piketty adatait csak így zárójelben kiegészíthetjük azzal, hogy a legújabb adatok szerint 2014-ben a világ 80 családjának vagyona 3,5 milliárd ember vagyónával ért fel, és a leggazdagabb 10 százalék a világ vagyonának 87

százalékát birtokolta.) E tényező egyéb következménye a jóléti állam válsága is. 1920-1930-tól egészen 1970-1980-ig – ahogyan Piketty fogalmaz – „jelentősen növekszik a nemzeti jövedelemnek az a része, amelyet egyes államok elsősorban a szociális kiadásokra fordítanak”.(14.) Utána ez a folyamat megtorpan, sőt a gazdasági válsággal megkezdődik e résznek a lefaragása, tehát a jóléti állam visszakoazása, sőt válsága.

Addig azonban Piketty nem jut el, hogy elképzelje-felvázolja azt a társadalmat, amely változtat az arányon, tehát a munkát juttatja igazi jövedelemhez. A megoldást ugyanis a meglévő társadalom keretében képzei el, egyetlen változással: be kell vezetni a globális és progresszív jövedelmi adót, hogy a tőkéből származó jövedelem a dúsgazdagoktól visszakerüljön a társadalomhoz. Mert „ennek az adónak lenne még egy előnye: megteremtené a demokratikus és átlátható betekintést a gazdaságba, ami szükséges feltétele a bankrendszer és a pénzügyi folyamatok hatékony szabályozásának. A tőke megadóztatása oda vinne, hogy a közérdek felülkerekedik az egyéni érdeken, megőrizve a gazdasági nyitottságot és a konkurencia erejét”. De azt is tudja: „Igazi globális formájában a tőke megadóztatása utópia. A világado hiányában ilyen megoldást mégis sikeresen lehetne alkalmazni regionális vagy kontinentális, elsősorban európai szinten”.(15.)

3. A tömegek megmozdulnak

A tudomány tehát megteremtette a társadalom jelenlegi helyzetének elméleti feldolgozását és azon van, hogy megadja a jövendő tömegmozgalmak ideológiáját. (Természetes, hogy sem Standing, sem Piketty nincs egyedül, mi csak velük foglalkozhattunk, mert két döntő kérdésben úttörőnek tekintjük őket.) Most már csak a tömegmozgalomnak kell beindulnia. A randalírozássá alakuló tüntetéseket már említettük, de a mostani gazdasági válság elindította ennek a mozgalomnak a szervezkedését és kitermelt néhány pártot, amely felvállalja a kialakult elégedetlenségnek a politika megváltozását kikényszerítő tényezővé gyúrását.

a) A pazarló fogyasztás válsága

Csak röviden foglalkoznánk azzal a társadalmi helyzettel, amely ezeket a pártokat kitermelte. Kezdjük annak megemlékezésével, hogy a paraszti társadalom nagymértékben önellátó és rendkívül takarékos. Az én gyerekkoromban a ruhát már vették, de valamikor annak jelentős ré-

szét is a paraszt maga készítette. (A nagyapámnak még volt cipőt helyettesítő, maga faragta faklumpája, a búcsúkon levágott birka bőréből készült süvege, bekecse.) De a parasztot esküvői ruhájában temették el, és a boltba még az én gyerekkoromban is csak sóért és petróleumért, gyufaért jártak, de ha nem volt, még azt is tudták helyettesíteni méccsessel, illetve csiholással. A cukor pedig ott volt a kuckóban, mert a cukorrépat cukorral fizették.

Ezt a paraszti életmódot söpörte el a kapitalizmus, megteremtve azt az életvitelt, amelyben mindent venni kell. Kitalálta még a divatot is, hogy a ruhát csak egy idényben lehessen hordani. Valamikor a mosogatóvizet a nagyon féltett (hisz a disznó elpusztulása téli éhezést jelentett) disznók kapták – a kapitalizmus kitalálta a sok tisztító- és mosogatószert. Meggyőzte az embereket, hogy káros mindaz – a cukortól a són át a szalonnáig –, amit nem ipari feldolgozással nyernek. Megteremtette a vásárlás szertartását, sőt lázát. Gyakorlattá tette, hogy mindent minél előbb el kell dobni, hogy újat kelljen vásárolni. És amikor ehhez a pazarló fogyasztáshoz az embereknek már nem volt pénzük, kitalálta az eladósodást.

A mostani válság kirobbanása elkerülhetetlen volt. Csak idő kérdése volt, hogy mikor lesz probléma abból, hogy az emberek, sőt országok többet költenek, mint amennyi pénzük van. Az elkerülhetetlent csak meggyorsította, hogy a korábban olyan gondosan mérlegelt hitelezést felváltotta annak gyakorlata, hogy a bankok egymással versenyezve tukmálták az ügyfelekre a kölcsönöket, mert a tisztviselő annak arányában részesült horribilis „prémiumban”. Eljött az a pillanat, amikor az egyik kölcsönnek a másikkal való törlesztése sem segített, a válság kirobbant. De a válság hajtóereje lett az is, hogy az adóslevelekkel már kereskedni kezdtek, vagy zálogként használták őket más kölcsönök felvételéhez.

A szikrát – jellemzően – az adta meg, hogy egy bank tönkrement, mert már annyi volt az olyan nála felvett kölcsön, amelyet már nem lehetett visszafizetni. A hullám végigsöpört az egész világon. Menteni kellett előbb a bankokat, mert egymás után jöttek olyanok, amelyeknek – a visszafizetések elmaradása miatt – már nem volt pénzük kötelezettségeik és a betétesek igényeinek a teljesítésére. Ez lehetett a baloldal újjáéledését generáló jelszó: ne a bankokat, hanem az embereket mentse. (Ez persze nem igaz, hisz a bankokat azért mentik, hogy mentse az embereket: a betéteseket, nyugdíj- és befektetési alapokat, akiknek, illetve amelyeknek pénze a bankban van.) A bankok mentése miatt hamarosan baj-

ba jutottak, eladósodtak az amúgy is lehetőségeiken túl költekező, eladó-sodó államok, amelyek aztán rákényszerültek az adók emelésére, a költségek csökkentésére, az állami tisztviselők fizetésének és a nyugdíjak lefaragására. Ez pedig már megadta a társadalmi alapot a baloldal reneszánszához.

b) A pártok

A fentiekkel tehát megkaptuk a balratolódásnak a hajtóerejét: az emberek tiltakozni kezdtek az újabb és újabb megszorítások, a kiadások csökkentésére fogatosított intézkedések ellen, jöttek a – már említett – randalírozásba fulladó tüntetések, az értelmetlen rombolás, gyűjtogatás tombolása. Gyorsan jelentkeztek kormánypártok vagy ellenzékiek is, amelyek támogatottságukat a megszorítások elleni lázítással akarták növelni vagy azt hirdették, hogy nekik megvan a receptjük a probléma megoldására, másfajta gyakorlat kialakítására, csak kerüljenek hatalomra vagy csak támogassák őket a hatalmon.

Legnépszerűbb tételük, hogy megszorítások helyett a gazdaság serkentésére kell összpontosítani. (Mintha lenne értelme serkenteni azt a gazdaságot, amelynek a vásárlóerő csökkenésével-csökkentésével amúgy is szűkült a piaca, amikor a válságot éppen az idézi elő, hogy az emberek már nem költhetnek vagy csak kevesebbet költhetnek a pazarló fogyasztásra. Tehát a probléma nem a gazdasággal, hanem a vásárlással van. Nem is szólva arról, hogy a pazarló fogyasztásnak amúgy is hamarosan véget vet a nyersanyag- és energiaforrások kiapadása.) Az igazi fordulat azonban akkor következett be, amikor ezek az új szelek már a baloldal vitorláját kezdték dagasztani, amikor egymás után alakultak új típusú baloldali pártok. Mi a pártok közül a két legjelentősebbel: a görög Szirizával és a spanyol Podemoszal kívánunk kissé többet foglalkozni. És emellett az új folyamatok érzékeltetésére a – szerintünk még a választási sikereknél is jelentősebb – változással, amely a marxizmus iránti viszony újrafogalmazására utal. Azzal, hogy – azután, hogy a szocialista és munkáspártok egymás után törölték programjaikból a marxizmusra utalást – egy marxista került a brit Munkáspárt élére.

A Sziriza megjelenése része annak a folyamatnak, amely általában, világviszonylatban mutatta a pártok iránti viszony megváltozását. A mostani válság előtt csak a rendszerváltás országaiban láttuk, hogy a csalódás és elégedetlenség azt a hozzáállást szüli, hogy valami újra van szükség, és ha egy ilyen új feltűnik, annak rögtön sikere van. (Bulgáriá-

ban már kétszer is megtörtént, hogy egy alighogy megalakult párt a fenti hozzáállás miatt hatalomra került.) Kezdetben ez a jelenség csak a politikával szembe forduló tiltakozások mozgalmait hozta létre: az amerikai Occupy Wall Street-től az új típusú magyarországi tüntetésekig. A jelenség azt mutatta, hogy az új értelmiség frontálisan szembe fordul a politikával, mert az tehetetlen, korrumpálódott, ellenszenves a gondolkodó ember számára.

Görögországban az elsők között ismerték el, hogy ez az általános politikaellenesség impotens, mert a demokráciában tenni valamit csak pártok révén lehet, tehát a siker érdekében hatalomra kerülhető pártra van szükség. (Annak idején Torgyán József nagyon találóan megmagyarázta ezt a jelenséget: a pálya széléről mindenki azt kiabál be, amit akar, de labdába rúgni csak a pályán lehet.) Az ország sajátos helyzete a magyarázata annak, hogy náluk ilyen párt alakulhatott és Európában először hatalomra juthatott.

Ez az ország ugyanis sajátos helyet foglal el Európában. Mert a görögök, kihasználva az euró bevezetésével járó helyzetet, egyrészt fedezet nélküli jólétet teremtettek maguknak. Ez a jólét nemcsak abban mutatkozott meg, hogy náluk lett Európában legmagasabb az átlagos várható élettartam, hanem abban is, hogy a görögországi közhivatalnokok átlagfizetése 2 százalékkal meghaladja az európai átlagot, náluk az átlagnyugdíj 800 euró volt, míg mondjuk a litván 240, a szlovák 400 euró. Ennek az életszínvonalnak a kialakulásához jelentősen hozzájárult az is, hogy minden választáskor a hatalom megszerzése érdekében a pártok fűt-fát ígértek, és vagy az ígéretek teljesítésére, vagy támogatottságuk növelésére-megőrzésére mindenféle népszerű lépéseket fogantattak. Így a görögöknél 13., 14. fizetés és 57 fajta különböző pótlék létezett.

Másrészt, amikor kiderült, hogy ennek a jólétnek nincs meg a fedezete (Görögország az élen járt az ipar leépítésében, külkereskedelmi mérlege folyamatosan deficitese, a megnövekedett kiadások miatt költségvetése állandóan nagy hiánnyal küszködött, mert turizmusa nem tudta fedezni ezt a sokféle hiányt), jött az, hogy az euró megakadályozta annak az eszköznek a bevetését, amelyet ilyen esetben a kormányok választanak, vagy amelyre rákényszerülnek: az inflációt, amely nagyon gyorsan elnyeli a fedezet nélküli jólétet.

Ez a két dolog azzal járt együtt, hogy Görögországot állandóan újabb pénzekkel kellett menteni: a Sziriza hatalomra kerülése előtt az ország két „mentőcsomaggal” 240 milliárd eurót kapott kötelezettségei-

nek teljesítésére. És e „mentőcsomagok” fejében 8 megszorító intézkedésköteget volt kénytelen elfogadni. Mindegyik megszorító intézkedés tartalmazta az adók emelését, a fizetések és nyugdíjak lefaragását és a költségcsökkentő takarékoságot. A következmény az lett, hogy a fizetések és nyugdíjak 30-50 százalékkal csökkentek, az adósság viszont a nemzeti jövedelem 30 százalékaról 180 százalékra emelkedett.

A Szirizát az ilyen helyzettel szembeni elégedetlenség, az országon minden újabb intézkedés nyomán végigsöprő tüntetések-sztrájkok hozták létre. Elég tarka összetétellel. (Ezért szakadt ketté, amikor miniszterelnökké lett elnöke, Alekszisz Ciprasz a párt programjával és egy népszavazás döntésével ellentétben egy újabb „mentőcsomag” fejében elfogadta a további megszorítások programját.) Egyesült benne a politikával általában szembeforduló – említett – értelmiség mellett a baloldal minden áramlata: trockisták, maoisták, anarchisták és a környezetvédők.

Átfogó társadalmi programja sem volt. Csak annyit hirdetett, hogy megszorítások helyett valami újat, mást kell kitalálni. Még a jóléti állam megvédésének programját is csak az új választásokra konkretizálta. Hogy Ciprasz azt az ENSZ-közgyűlés idei ülészakán mondott beszédében a célt így fogalmazza meg: „A világnak feltételeket kell teremtenie ahhoz, hogy ne rombolja le az államot, hanem elgondolkodjon arról, hogyan építhetné ki a jóléti államot.” Így programjának leglényesebb része a Brüsszellel és az onnan diktált megszorításokkal való szembekerülés. (Ez teszi lehetővé, hogy új kormánya is egy jobboldali párttal való koalícióban jöjjön létre, ezzel a Brüsszel-ellenességgel, mint egyetlen közös ponttal. És vezetett oda, hogy már sztrájkoltak ellene.)

Európa válaszút elé került. Minden eddigi válsága - az Ukrajnában támadt feszültségtől a menekültáradat hatásáig - azt mutatja, hogy el kell döntenie melyik úton indul el. Az általunk nemzeti hőbörgésnek nevezett tünetegyüttes diadalmaskodásának útját választja-e, vagy a haladóbb, a gondolkodó, előítéletektől és elvakultságtól mentes emberhez méltóbb, feltételesen baloldalinak nevezhető megoldásokat próbálja-e életbe ültetni? E dilemma előcsatároznak is nevezhető nagy próbája játszódik le december 20-án a spanyol parlamenti választásokon. Azok téje ugyanis, hogy kezdődhet-e Európában valami új, ami szakítás a mind tehetetlenebbnek és ellentmondásosabbnak látszó hagyományos politikával, annak csak a hatalom megszerzésére koncentráló elitjével vagy pedig minden marad a régiben? Spanyolországban marad-e a tömegek rovasára politizáló, a katalánok erőszakos államon belül tartására is vállalkozó kormány vagy pedig kezdődik valami új? A konkrétumok

nyelvére lefordítva az a dilemma, ami alapvető tétje ezeknek a választásoknak: hogyan szerepel a Podemos?

Ez az ország a mostani válsággal legjobban sújtott európai országok közé tartozik. Spanyolország ugyanis a negyedik európai ország, amely arra szorult, hogy külföldi - európai és világbanki - segítséget kérjen gazdasági válságának, elsősorban az eladósodással járó, a bankok fizetéseképtelenségével fenyegető bajoknak az enyhítésére. (2012-ben 40 milliárd euró kellett a bankok megmentésére és az év októberében 28 milliárd euróra volt szükség az tartozás részletének a fizetésére.)

Nála nemcsak a válságot előidéző általános okok jelentkeztek. Mégpedig az országos gond: a költségvetés és a külkereskedelmi mérleg állandó hiánya, mert az igen fejlett turizmusa sem tudta ellensúlyozni, hogy az ország behozatala nagyobb mint kivitele, a kormány többet költ, mint amennyi pénze van. És az egyedi ok: a pazarló fogyasztás azzal jár, hogy a polgárok többet költenek, mint amennyit szabadna. Külön csapásként jelentkezett, hogy Európa egyik legnagyobb munkanélküliségével küszködő ország lett: 22.85 százalékos, a 16-24 éves korosztálynál 48.6 százalékos munkanélküliséggel, az eladósodás miatt tömegesen lakás nélkül maradókkal.

Éppúgy mint a többi európai országban a kormány a deficit csökkentésére megszorításokhoz, a munkanélküliség visszaszorítására pedig a munkások jogainak lefaragásához folyamodott. Ez a gyakorlat aztán reflektorfénybe állította, hogy 13 millió spanyol él a szegénység határán, a munkások egyharmada a Nyugat-Európában legkevesebbet keresők közé tartozik, a munkanélküliek fele nem kap segílyt stb. Náluk külön probléma lett, hogy miközben a politika a nadrágszíj összéb hűzását propagálta ő maga a korrupció rabjává lett. Nemcsak a kormányzó Néppárt vezető politikusai, (köztük maga Mariano Rajoy kormányfő) keveredtek korrupciós botrányba, hanem kiderült, hogy azok a magáncégek kaptak zsíros megrendeléseket, amelyek pénzt helyeztek a kormánypárt titkos kasszájába.

Először a munkások jogait lefaragó új munkaügyi törvény váltott ki nagyobb tiltakozást: 2012-ben Madridban 500 ezren, országsszerte még vagy egy millióan tüntettek a törvény ellen. De náluk is az történt, hogy ezek az utcák és terek megszállásával járó tüntetések már 2011-től könnyen randalirozássá, rombolássá alakultak át, mert a tömegek nem látták a változtatás lehetőségét. Ez a helyzet érlelte meg azt a meggyőződést, hogy létre kell hozni indignadosok, az elégedetlenség miatt tiltakozók pártját, hogy a tömegekben rejlő elégedetlenséget megpróbálják a

politika megváltoztatásának erejévé tenni. Így jött létre a Podemos. (A szó jelentése: tudjuk, bírjuk, megcsináljuk.) És rögtön kiderült, hogy milyen esélyekkel indul. 2014 januárjában alakult és már 2014 márciusában 5 képviselőt szerzett az európai parlamenti választásokon. A 2015 januárjában rendezett közvélemény-kutatás pedig már azt mutatta, hogy az élre tört. Ha akkor lettek volna a parlamenti választások a Podemos a szavazatok 27.5 százalékát szerezte volna meg, a Néppárt 24.6, sőt a „váltópártként” szereplő szocialisták 19 százalékával szemben.

Sikerét célkitűzésének, elképzeléseinek és programjának köszönheti. A cél: az országban rejlő elégedetlenséget olyan politikai többséggé gyúrni, amely változást hozhat. Elképzelésében van egy nagy adag kapitalizmus-ellenesség is: „ha az ember jóléte szembekerül a kapitalizmussal, akkor a kapitalizmuson és nem az emberen kell változtatni”. És „mi nem vagyunk sem jobb sem bal, mi vagyunk lent azok ellen, akik fent vannak“. Ebben van egy adag marxizmus is, de nem az a lényeg.

Lehet, hogy ez kissé szélsőséges, mert „Spanyolországban nincs mérsékelt többség, hanem megalázott nép, amely tudja ki az ellensége: a politikai és gazdasági elit, amely meglopja a népet“. És ezért „olyan intézményeket kell teremteni, amelyek a demokráciát megvédik a korrupciótól és az állam kifosztásától“. A programcélok pedig: a tömegeket bevonni a politikába; „radikális demokráciával“ védeni a nép szuverenitását; véget vetni annak, hogy a legtöbb döntés a parlamenten és a nyilvánoságon kívül születik. A kokréumok pedig: jövedelmi minimum meghatározása mindenkinek, az adóságok törlése, 60 éves nyugdíjkorhatár, harc a korrupció ellen.

A Podemos szerencsétlensége abban rejlik, hogy a mostani választáson már ellene fordítható a görög Sziriza példája, amely azt a gyanút kelti, hogy lehet az elképzelés akár milyen radikális a hatalmon minden párt csak azt csinálja, amit muszáj és lehet. December 20-a után talán már néhány dolog világosabb lesz.

Végül az, hogy – nagy földcsuszamlásként értékelten – Jeremy Corbynt megválasztották a brit Munkáspárt elnökének, úgy lett a mi témánk, hogy ékesen tanúskodik a marxizmus „rehabilitálásáról”. (Az eseményről a Vreme c. szerbiai hetilap: „Corbyn elvtárs forradalma” címmel számolt be.(16.)) Corbyn ugyanis nemcsak marxistának vallja magát, hanem ebben a minőségben szerepet vállalt a Podemos programjának kidolgozásában. A világsajtó azonban ezt az eseményt azért taglalta olyan részletességgel, mert Corbyn a laburisták „fenegyereke” volt. (A szorgalmas adatgyűjtők kimutatták: parlamenti képviselőként 533 alka-

lommal szavazott pártjának álláspontjával ellentétes módon.) És igazi szenzációként azt kezelték, hogy alig sikerült összegyűjtenie az elnöki posztra jelöléshez szükséges 30 parlamenti képviselő támogatását, a szavazáskor viszont 60 százalékos többséggel söpörte maga mögé a párt „nagyjait”.

A világsajtó nem is a marxizmus visszatérésének jeleként ismertette Corbyn diadalát. Mert elég sok eretnek álláspontot képvisel ahhoz, hogy Cameron brit miniszter a „nemzetbiztonságra veszélyesnek” nyilvánítsa megválasztását. Ezek az eretnek álláspontok: Nagy-Britanniának le kell mondania az atomfegyverekről és ki kell lépnie a NATO-ból, államosítani kell egyes gazdasági ágakat, erősíteni az állam szociális funkcióit, nagyobb hatalomhoz kell juttatni a szakszervezeteket, stb. Ehhez képest már nem is számít eretnekségnek, hogy követeli a megszorítások politikájának azonnali feladását.

4. Mi várható?

Távol áll tőlünk, hogy mindennek a bemutatásából azt a következtetést vonjuk le, hogy a baloldal ismét a nemzetközi események és az emberi társadalom alakulásának jelentős vagy éppen döntő tényezőjévé vált. Különbösen is a Sziriza történelmének alakulása mutatja, hogy milyen relatív hatású a baloldalnak erre az újjáéledésére, amit a Podemossal kapcsolatban már említettünk. Mint ismertes, a Sziriza kormánya – amikor már napokig zárva voltak a bankok, mert nem volt pénz a betétesek igényeinek kielégítésére – feladta még azt az álláspontot is, amelyet előzőleg népszavazási többség erősített meg, igazolva, hogy a gazdasági szükség milyen nagy hatalom, erősebb minden baloldali próbálkozásnál. Így tehát elindult azon az úton, amelyet a szocialista pártok már megjártak: a realitás belekényszeríti a „meglévő struktúrákba”, arra kényszeríti, hogy igazodjon a kapitalista gazdaság szabályaihoz. És már lezajlottak az első sztrájkok ellene.

Különbösen is hasonló folyamatnak már tanúi voltunk a közelmúltban. Az arab tavasznak nevezett, az arab országokon végigsöprő nagy tömegmozgalom is a demokráciát, a nagyobb társadalmi igazságot követelő, újonnan kialakuló baloldali erőknek a műve volt. Beigazolódott azonban, hogy szervezett erő és egységes ideológia nélkül a mozgalom nem visz sehova. Ott, ahol volt erő – mint Egyiptomban –, a demokratikus keretek megőrzésére egy még kegyetlenebb erő – a mohamedán diktatúra – került uralomra, hogy kénytelenek legyenek a megdöntött dikta-

túra „lágyított” változatát visszaállítani. Ahol pedig ilyen erő nem volt – mint Líbiában –, a hatalmat átvette a fegyveres csoportok által generált káosz.

Itt és most a baloldalnak is a lényeges társadalmi fordulathoz többre van szüksége, mint annak hirdetése, hogy a megszorítások gyakorlata nem hoz megoldást. Egy ilyen fordulathoz ideológia (a lehetséges megoldás elképzelése) és szervezett erő (amely a fordulatot végrehajtja) kell. Ne feledjük el: ahhoz is, hogy az ember el tudta képzelni a rabszolgaság nélküli társadalmat, a jézusi tanításra és a kereszténységet diadalra segítő erőre – köztük a vallás világméretű győzelmére – volt szükség.

Még azt sem szavatolja semmi, hogy kialakulhat az, amit mi a nélkülözés társadalmának nevezünk. Az a társadalom, amelynek meg kell becsülnie a nyersanyag minden grammját és az energia minden kilowattóráját, adagolnia kell a vizet. Csak a dogmatizmus csinálta a marxizmusból olyan tanítást, amely szerint a társadalomnak ösközösség, rabszolgaság és kapitalizmus után el kell jutnia a szocializmusig. Marx nem hitt abban, hogy ha valamelyik távoli bolygón létrejön a civilizáció, annak ugyanezt az utat kell megtennie. Hisz ő maga is foglalkozott egy másik úttal: az ázsiai termelési móddal. Valószínűleg hegeli hatás volt nála még az a hit is, hogy a termelőerők fejlődése a meglévő konkrét társadalmat elviszi egy magasabb fokra, a szocializmusba, majd a kommunizmusba.

Mi már tudjuk, hogy a fejlődés önmagától nem visz sehova, az ember csak oda jut el, ahova saját erejéből el tud jutni. A civilizációk elakadhatnak. Az inkák társadalma elvágta maga előtt a fejlődés útját, mert nem találta fel a kereket, az afrikai civilizáció, mert nem találta fel az írást. A fehér ember civilizációja is elakadt volna, ha megreked a római számjegyeknél. A bolsevik út is zsákutcának bizonyult. Most is még várunk kell arra, hogy a baloldal megtalálja a továbbfejlődés útját, és ennek az útnak a választásához erőt is talál. Itt egy konkrétummal: ahhoz, hogy megteremtse, tudnia kell elképzelnie a társadalmat a pazarló fogyasztás nélkül, mint ahogyan – csak most még nehezebben – egyszer már elképzelte a rabszolgaság nélkül. És utána erőt kell találnia egy ilyen társadalom megteremtésére.

Addig csak reménykedhetünk – már unokáink érdekében –, hogy az emberiség megoldást talál. És jövője nem lesz sem az, hogy ezt a zsákutcának minősülő civilizációt elpusztítja a kirekesztett, nyomorba taszított milliárdok rohama, (amiből a mostani menekültáradattal képet

kaptunk), sem az, hogy a civilizáció embere ezeknek a milliárdoknak a megsemmisítését választja. De addig is figyeljünk, hogyan alakulnak a dolgok, a baloldal hogyan próbálkozik valami mást találni, mint amit az elvakultság máris kínál: a „mások” elpusztítását, a gazdagok szigetének kerítésével a világ többi részétől való elvágását.

Mint már leírtuk: egészében máris látni, hogy az emberiség választót elé került. El kell döntenie, hogy a nemzeti hőbörgés vagy a baloldali megoldás útját választja-e. Pillanatnyilag a két lehetőség birkózásának korszakában vagyunk. És sajnos: a nemzeti hőbörgés jelenleg erősebb és jobban érezteti hatását, de – mint ahogyan az általunk vázolt folyamatok jelzik – megindult a baloldal újjászületése is, tehát még van remény, még nem dőlt el, hogy az európai ember – sorscsapásként - képes lesz-e azt az utat választania, amely a múlt században 25 év alatt kétszer is egymás torkának ugrasztotta a kontinens népeit. Vagy lesz annyi erő benne, hogy a most kibontakozóban lévő baloldali folyamatokat és erőket tegye további sorsa alakulásának hajtóerejévé.

De ne higgyük, hogy ennek semmi köze a vajdasági magyarság helyzetéhez és ennek a helyzetnek az alakulásához. A menekültáradattal már képet kaptunk arról, hogy a világ távoli részein lezajló folyamatok hozzánk is begyűrűznek. Az pedig biztosra vehető, hogy az említett birkózásnak a kimenetele és már maga a birkózás jobban befolyásolja a vajdasági magyarság helyzetét és sorsát, mint nemzeti tanácsunk vagy akár az anyanemzet kormányának bármelyik döntése. Sőt nem is csak azért, mert minden nemzeti hőbörgés – még saját anyanemzetének nemzeti hőbörgése is – mindig a kisebbségen csattan. Azért is, mert ez a birkózás azt dönti el, hogy Európa és ezzel a mi országaink is milyen úton indulnak el.

Jegyzetek és források:

1. Az adat forrása: <http://www.ft.com.cms>.
2. Lásd: Bálint István, Ezredforduló, Temerini Újság kiadó, 2011, 24-35. oldal.
3. Az MSZP 1991 szeptemberében nemzetközi tanácskozást szervezett A kelet-közép-európai országokban zajló átmenet és a szociáldemokrácia címmel, ennek könyv alakban megjelent anyaga tudtunkkal a legteljesebb feldolgozása e kérdéskörnek. Az idézet: 13. oldal.
4. Peter Annear ausztráliai részvevő az MSZP már említett tanácskozásán. I. m. 87. oldal.
5. Az olasz marxista filozófusok írásaiból, Gondolat Kiadó, Budapest, 1970, 147–149. oldal.

6. Evrokomunizam i socijalizam, Globus, Zagreb, 254–255. old.
7. I. m. 4–5. oldal.
8. I. m. 222–223. oldal.
9. Az idézetek Ugo D’Andrea: Mussolini századunk motorja című, évszám nélküli, Stádium kiadványú könyvből valók: 51. oldal.
10. I. m. 206. oldal.
11. A prekariátusra vonatkozóan minden anyag megtalálható a Policy syndicate és a Sindikat.rs internetes portálon.
12. Lásd a Vasárnapi Hírek, 2014. június 22-i számát.
13. Mi a szerb kiadást idézzük: Toma Piketi: Kapital u XXI veku, Akademska knjiga, Novi Sad, 2015. Az idézet: 51. oldal.
14. I. m. 510. oldal.
15. I. m. 505. oldal.
16. Lásd Vreme, 2015. szeptember 17.